

Ա.Ա. ԽԱՌԱՏՅԱՆ

ՊԱՏՈՒՄԻ ԿԵՐՊԸ ՀՈՎՀԱՆ ՄԱՄԻԿՈՆՅԱՆԻ «ՏԱՐՈՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ» ԵՐԿՈՒՄ

Հայտնի է, որ հայ միջնադարյան մատենագրությունը հետաքրքրություն է ներկայացնում տարբեր գիտություններով զբաղվող մասնագետների համար՝ պատմագիտության, գրականագիտության, աստվածաբանության, փիլիսոփայության և այլն: Այն երկերը, որոնք հավասարապես քննում է և՛ բանասիրությունը, և՛ պատմագիտությունը, այնուամենայնիվ համարվում են պատմական երկեր (Մովսես Խորենացու, Փավստոս Բուզանդի, Ագաթանգեղոսի, Եղիշեի, Փարպեցու և այլն): Մեր քննությունն այս հոդվածում ընդգրկելու է գրականություն և պատմություն միջգիտակարգերի կապի շրջանակները՝ Հովհան Մամիկոնյանի հեղինակին վերագրված «Տարոնի պատմություն» երկի առիթով: Քանի որ շատ վիճահարույց է այս գործի «պատմություն» բնորոշումը, ապա մենք այն այսուհետ կկոչենք տեքստ կամ երկ:

Հովհան Մամիկոնյանի անունով հայտնի այս երկի շուրջ բազմաթիվ ուսումնասիրություններ են գրվել: Կան հետազոտողներ, որոնք այն դիտարկել են որպես պատմություն, և գտնելով, որ այն չի համապատասխանում պատմագրության ոճին, հիմնվելով պատմական սխալների ու աղավաղումների առկայության վրա՝ այն բնորոշել են կեղծ պատմություն, ոմանք անգամ բացասական վերաբերմունք են ձևավորել հեղինակի նկատմամբ՝ որպես պատմության զեղծարարի¹: Առաջին հետազոտողը, ով այս գործը բնորոշեց որպես վիպասանք, Մ. Աբեղյանն էր. «Պարսից պատերազմ» վիպասանքի մեջ նա գետեղել է նաև Հովհան Մամիկոնյանի գրվածքը: Աբեղյանը չէր հավատում այս գործի պատմականությանը. «Հովհան Մամիկոնյանի և ասորի Զենոբ Գլակի «Տարոնյ պատմություն» մի կեղծիք է, և երկուսն ևս մի կեղծիք միևնույն հեղինակի, որ

¹ Այս մասին Մ. Զամչյանը գրում է հետևյալը «Այլ գիտելի է, զի յայսմ պատմագրութեան սորա գտանին և յաւելումս ինչ տարադէպ բանից՝ ըստ հինգ գլխոց: Մի՛ ըստ ժամանակին. որով հարիւրամեայ գործք և ընթացք կենաց ՚ի սակաւ ամս պատմին վնարեալ և կամ ըստ հակառակն՝ սակաւամեայ գործողութիւնք յերկար ամս ձգին: Երկրորդ՝ ըստ անձանց. որով մի ընդ միւսոյն շփոթելով՝ խառնիխառն դնին: Երրորդ՝ ըստ ինքնանման անուանակոչութեան տեղեաց, որով յինչ և իցէ գործոյ՝ անուն ընծայի տեղոյ: Չորրորդ՝ ըստ եղանակի պատմելոյ որով իբր առասպելք առաջի դնին նաև այն գործք՝ զորս գիտեմք այլուստ ստուգիւ եղեալ: Հինգերորդ՝ ըստ սուտ յաւելումոց որով մուծեալ են յայն գիրք այնպիսի պատմութիւնք՝ որք ընդդէմ էլանեն բանից հարազատ իւրումն հեղինակի, և խոստման յիշատակարանի նորայ և պատմին այնպիսի գործք՝ որք յետոյ են քան զնա» (տե՛ս Մ. Զամչյանց, *Հայոց պատմություն*, Բ հ., Եր., 1984, էջ 545):

իրեն կոչում է Հովհաննես Մամիկոնյան եպիսկոպոս: ... Ինչ է Հովհ. Մամիկոնյանի գիրքը, «Պատմութիւն Տարօնոյ»: Շատ պարզ կերպով ժողովրդական գրույցների մի ժողովածու, որ իրական պատմության հետ գործ չունի, և ընդհակառակն՝ ունի ժողովրդական գրույցների ամենայն հատկություն: Միամիտ ընթերցողն էլ դժվար թե հավատա այդ պատմվածքների եղելությունը»²: Վկայակոչելով Գր. Խալաթյանին³ Աբեղյանը ավելացրել է նաև, որ պատմական արժեքից զուրկ է նաև Զենոբ Գլակի հատվածը:

XX դարի 70-ական թթ. Ղ. Այվազյանն իր մենագրությամբ հերքեց հայագիտության մեջ արմատավորված կեղծ պատմություն լինելու տեսակետը և հակաթեզի միջոցով փորձեց հաստատել, որ այն պատմություն է. “*есть подлинное произведение исторического жанра, относящееся в первом разделе – к началу IV в., во втором разделе – к концу VI – первой половине VII в.*”⁴: Սակայն նրա բերած փաստարկներն էլ իրենց հերթին հերքել է Լևոն Տեր-Պետրոսյանը՝ եզրակացնելով, որ դրանք անհիմն են, և որ այդ երկը IV և VII դարերի պատմություն դիտելու հեղինակի փորձը ձախողված է⁵: Երկի անգլերեն թարգմանության առաջաբանում Լևոն Ավդոյանը առավել շեշտում է պատմողական ոճը, այլ ոչ թե պատմական փաստացիությունը, այսինքն՝ դեպքերի ու իրադարձությունների օրինաչափ լինելը: Ավդոյանը նախ երկը համարում է արկածային բնույթի գործ, ապա քննելով երկի կրոնական, քաղաքական պատմությունը և այլ հարցեր՝ հանգում այն մտքին, որ ի վերջո Հովհան Մամիկոնյանը (Pseudo-Yovhannes՝ Կեղծ-Հովհաննեսը) կամ փաստեր չի բերում կամ, եթե բերում է, ապա դրանք վերցված են այլ հեղինակներից⁶:

Երկի պատմություն լինելը հերքված է նաև Ս. Հարությունյանի ուսումնասիրության մեջ⁷, որտեղ դեպքերն ու դեմքերը ներկայացված են որպես առասպելական իրողություններ և մեկնաբանված ըստ այդմ:

Եթե Հովհան Մամիկոնյանի երկը պատմություն չէ կամ կեղծ պատմություն է, որի մեջ հիմքը առասպելաստեղծումն է և նաև խաղը (տերմինը Հեյզինգայինն է, ըստ որի մարդկային միտքը միշտ միտված է խաղի, և խաղը

² Մ. Աբեղյան, *Երկեր*, Ա. հատոր, Եր., 1966, էջ 188:

³ Նույն տեղում:

⁴ К. В. Айвазян, “История Тарона” и армянская литература IV-VII веков, Ер., 1976, с. 386.

⁵ Տե՛ս Լ. Տեր-Պետրոսյան, ««Տարոնի պատմության» թվագրման հարցի շուրջը. Ղ. Վ. Այվազյանի գրքի առիթով», *Բանբեր Երևանի համալսարանի*, Եր., 1977, թիվ 3, էջ 159:

⁶ Այս մասին տե՛ս Pseudo-Yovhannes Mamikonean, *The History of Taron: Historical Investigation, Critical Translation, and Historical and Textual Commentaries* by Levon Avdoyan, Scholars Press, Atlanta, Georgia, 1993, p. 27-29:

⁷ Տե՛ս Ս. Հարությունյան, *Հայ առասպելաբանություն*, Բեյրութ, 2000:

մշակութաստեղծ գործոն է⁸) պատմական փաստերի հետ, ապա գործ ունենք մտածողության այլ գեղարվեստական ձևի հետ: Եվ, կարծում ենք, պետք է այն դիտարկել ոչ թե պատմության տեսանկյունից և հերքել նրա պատմական ճշմարտացիությունը, այլ որպես գեղարվեստական մտածողության կարևոր արգասիք, VII դարի գրական մտածողության ամենաարժեքավոր կոթողներից մեկը:

Քանի որ այս երկը որպես պատմություն հավատ չի ներշնչում, ապա հարց է ծագում ի՞նչ տեքստ է մեր առջև:

XX դարի գրականության տեսաբաններից և միջնադարագետներից մեկը՝ Ումբերտո Էկոն, նշում է, որ ըստ Տ. Ա. վան Դեյկի՝ կա պատումի երկու տեսակ՝ բնական և արհեստական⁹: Բնական տեքստում հեղինակի խոսքը հավաստի է, հերոսները՝ իրական ու որևէ ժամանակի պատկանող, սակայն արհեստական պատումի տեքստում հեղինակի խոսքին հավատ չի ընծայվում, իսկ հերոսները ժամանակից դուրս են: Այլ կերպ ասած՝ խոսքը ռեալ ժամանակում տեղի ունեցած փաստի և «ոչ փաստի» մասին է: Մի դեպքում գործ ունենք պատմական իրողության հետ, մյուս դեպքում՝ գրական: Եթե առաջնորդվենք այս մոտեցումներով, ապա «Տարոնի պատմություն» երկը հենց արհեստական պատում է, այսինքն՝ հորինվածք, որի հիմքում ընկած է նախորդ պատմիչների ու Աստվածաշնչի տեքստն ու քրիստոնեական առասպելաբանությունը՝ որպես ինտերտեքստ: Եվ սա այն հիմնական ատաղձն է, որը տեքստին տալիս է գեղարվեստական արժեք: «Տարոնի պատմություն» երկը օժտված է առասպելական, գեղարվեստական տեքստերին բնորոշ բոլոր հատկանիշներով:

«Տարոնի պատմության» առասպելականության ամենակարևոր հատկանիշը արարչագործական առասպելների տարրերի առկայությունն է, որոնցով կառուցված է տեքստը: Ամբողջ պատումը աշխարհաստեղծ առասպելների կառուցվածքային մասնահատկություններն ու ձևաբանական մոդելն ունի և իր ձևակառուցվածքային առանձնահատկություններով էլ համապատասխանում է աստվածաշնչյան միջնադարյան առասպելաբանությանը:

Ինչպես հայտնի է, Հայաստանում քրիստոնեության ընդունման պատմության առաջին գրի առնողը Ագաթանգեղոսն է. նրա ներկում պահպանվել է Գրիգոր Լուսավորչի տեսիլքը, ըստ որի կառուցվել է էջմիածնի տաճարը: Այս առասպելական մոդելը կիրառել են միջնադարի մի շարք պատմիչներ: Հովհան Մամիկոնյանի և Մովսես Կաղանկատվացու երկերում, որոնցից յուրաքանչյուրը ներկայացնում է քրիստոնեական կրոնի տեղայնացման, նրա հիմնման և սվյալ

⁸ **Й. Хейзинга**, *Ното Ludens; Статьи по истории культуры*, перевод, составление и вступительная статья **Д. В. Сильвестрова**; комментарии **Д. Э. Харитоновича**, Москва: Прогресс-Традиция, 1997.

⁹ **У. Эко**, *Роль читателя, Исследования по семиотике текста*, Санкт-Петербург: Symposium, Москва: Издательство РГГУ, 2007, с. 26.

վայրերում արարչագործության կամ այս դեպքում՝ միջնաշխարհի¹⁰ արարման ողջ ընթացքը, այդ մոդելը հիմնականն է:

Այսպես, տիեզերաստեղծ աշխարհընկալումը կարևոր տեղ ունի առասպելա-լաստեղծ այլ մոդելների կողքին, քանի որ նկարագրում է տիեզերքի տարածա-ժամանակային պարամետրերը, այսինքն՝ այն պայմանները, որի մեջ գոյավորվում է կյանքը: Այդ համատեքստում քննենք Տարոնի՝ որպես կրոնական տարածքի ստեղծման բոլոր մանրամասները: «Զի է աստ՝ յերկրիս Հայոց, ի շոր-րորդ բաժնի Հայոց եւ յերրորդ Հայոց աւարտին, ի լերինն, որ բնակութիւն նորա կոչի Տորոս եւ հատեալ անցանէ մինչեւ ի դուռն Պալհաւայ Պարսից, եւ առ սովաւ բնակի երկիրս Մամիկոնէից, բազում վայելուչ տեղաւք եւ առատատունկ պիտոյից, որ եւ աստ իսկ որջացեալ էր մահ յերկուս տեղիս: Եւ այնչափ որջացեալ էր ի միում վայրի, մինչ զի Սրբոյ Հոգւոյն յայտնեալ լինի: Եւ նա է դուռն դժոխոց, զոր Իննականեան կոչեն տեղւոյն Հնդիկք եւ Պարսիկք, որով պանծան յոյժ բնակիչք տեղւոյն Գիսանեայ կոոցն եւ նորին եղբաւրն Գեմետրեայ»¹¹: Հեղինակը շրջագծում է այն տարածքը, որի մասին պատրաստվում է պատմել, կոնկրետացնում վայրը, որտեղ հաստատվում է նոր կրոնը՝ քրիստոնեությունը, և ամբողջ պատումը ընթանում է այդ տարածքը որպես սրբազան վայր ներկայացնելու և այս կամ այն մանրապատումներով (վանքի հիմնադրում, խաչի կանգնեցում և այլն) սրբազան լինելը փաստելով: Տարոնը (Իննականյանը) պատումի մեջ դառնում է էթնիկ միկրոաշխարհի սրբազան կենտրոն (ինչպես Ագաթանգեղոսի երկում էջմիածինը¹²): Միկրոաշխարհի (միկրոկոսմոսի) հիմնադրումը ուղեկցվում է պատերազմով, որն ընդունված է անվանել «քրմական պատերազմ»՝ իր բոլոր առասպելական հատկանիշներով հանդերձ¹³: Ամբողջ մարտը ներկայացվում է որպես քրիստոնյաների ու դևերի հակամարտություն: Այս պատումի հիմքում իրոք պատմական իրադարձություն կա՝ քրմերի դեմ

¹⁰ «Միջնաշխարհը» (МЕЗОКОСМ) ևս տեղավորվում է տիեզերաստեղծ միֆերի համակարգում. «Սոցիալականի ոլորտը, մարդկային հասարակության գործունեության կառուցվածքն ու մեխանիզմը («մետոկոսմոսը») նույնպես որոշվում են միֆապոետիկական տեսանկյունից տիեզերաբանական սկզբունքներով ու անալոգիաներով, որոնք փաստացիորեն հանդիսանում են սոցիոմի ներքին բնութագիր, այն դեպքում, երբ մարդու կյանքի շտեղծկացված (профанический) մակարդակը չի մտնում առասպելաստեղծ գիտակցության բարձրագույն արժեքների մեջ: Միայն սրբազնացած աշխարհում գոյություն ունեն և հայտնի են նրա կազմակերպման օրենքները, տարածության և ժամանակի կառուցվածքը: Նրանից դուրս՝ ֆաուս է, պատահականի թագավորություն» (*Мифы народов мира*, т. 2, с. 6):

¹¹ **Յովհան Մամիկոնեան**, *Պատմութիւն Տարաւնոյ*. - Մատենագիրք հայոց, հ. Ե, Անթիլիաս-Լիբանան, 2005, էջ 983-984 (մեր հետագա շարադրանքում մեջբերումներն այս գրքից ենք անելու):

¹² Ագաթանգեղոսի երկի մեջ ամենայն մանրամասնությամբ պատմվում է, թե ինչպես կործանվեցին մենյանները և դրանց տեղում եկեղեցիներ հիմնադրվեցին (**Ագաթանգեղոս**, 809, 813-814):

¹³ Տե՛ս Ս. **Հարությունյան**, *Հայ առասպելաբանություն*, էջ 131-137:

պայքարը, սակայն կա և առասպելականը, որ կոսմոգենիկ միֆերի մասնահատկությունն է՝ տիեզերքի կառուցման համար տիտանների դեմ պայքարի մոդելի կիրառումը. «Իսկ զաւրացն ի մէջ առեալ զքորմսն՝ սպանին արս Զ. եւ ապա կործանեցին զդուրս մահուն: Իսկ դեւքն ձայն բարձեալ՝ ասէին. «Թէպէտ եւ դուք զմեզ աստի հալածէք, բայց որք աստ կամին բնակիլ, եւ նոցա մի՛ լիցի հանգիստ»: Բայց չէ՞ հաւատալի. զոր արինակ ընդ դրունս քաղաքի զաւրք բազում մտանեն. նոյնպէս եւ այս տեղիս դուռն էր դիւաց: Զի այնչափ էին դեւքն, ուր էր Գիսանէ կուռքն, որպէս ի սանդարամետս անդնդոց: Եւ իբրեւ կործանեցին զաւրքն զկուռան, սկսաւ սուրբն Գրիգոր հիմն արկանել եկեղեցւոյ» (էջ 1020):

Դժվար չէ նկատել այս հատվածում կապն Աստվածաշնչի հետ, որտեղ շարադրված են կռապաշտության դեմ պայքարի կանոնները, որոնցով պետք է առաջնորդվեն հավատացյալները. «Եւ այս են հրամանք և դատաստանք՝ զոր զգուշանայցէք առնել յերկրին զոր Տեր Աստուած հարցն ձերոց տալոց է ձեզ ի ժառանգութիւն. զամենայն աւուրս՝ զորս կեցէք դուք ի վերայ երկրի: Կորուսանելով կորուսչիք զամենայն տեղիսն՝ յորս պաշտեցին ի նոսա ամենայն ազգքն զդիս իւրեանց, յորս դուք ժառանգիցէք զնոսա ի վերայ լերանց բարձանց, և ի վերայ բլրոց, և ի ներքոյ վարսաւոր ծառոց: Եվ կործանեսչիք զբազինս նոցա. և փշրեսչիք զարձանս նոցա, և կոտորեսչիք զանտառս նոցա, և զգրօշեալս դից նոցա այրեսչիք հրով: Եւ կորուսչիք զանունս նոցա ի տեղուոջէն յայնմանէ: և մի առնիցէք նոյնպէս Տեառն Աստուծոյ ձերում» (Բ Օրին. ԺԲ 1-3): Մրան հաշորդում է պատվերը՝ անմիջապես գտնել այն վայրը, որը հարմար է Աստծո բնակության համար, և հաստատվել այնտեղ (Բ Օրին. ԺԲ 10): Սա այն նախատեքստն է, որի հիման վրա Հովհան Մամիկոնյանը վերաձևում է երկում նոր տարածքի (միկրոաշխարհի) կառուցման նախապայմանները՝ բոլոր եկեղեցիների կամ սրբատեղիների կառուցման համար հերոսները ստանում են աստվածային ցուցումներ՝ տեսիլքի ձևով:

Առասպելականին է միտում նաև այն, որ Հովհանը գրքի երկու հատվածները «պատերազմ» է բնորոշում և հայտարարում, որ այդ պատերազմում անպայման պետք է հաղթեն հանուն կրոնի և «նոր աշխարհի» («միկրոաշխարհի») ստեղծման: Հովհանի պատերազմը համարժեք է նոր աշխարհի ստեղծմանը նախորդած պարտադիր ավերումին (տիեզերական աղետին, օրինակ՝ ջրհեղեղին, կամ աստվածաշնչյան քրմական պատերազմներին): Այստեղ պատերազմն ընկնում է նախկին «քառսի» (կռապաշտության) և ներկայի կրոնի արանքում որպես քառսից աշխարհի արարման նախապայման: Եվ այդ պատերազմը ներկայացվում է մեծագույն հրճվանքով ու սրբազնության զգացումով (էջ 1019), քանի որ Աստվածաշնչում էլ այն խրախուսվում է:

Առասպելի՛ քառսից-աշխարհ մոդելը «փակվում» է վիշապամարտի տարրեր պարունակող պատերազմի ավարտով:

Այս առասպելությունների վերջին կարևոր մոդելը շինարարական առասպելաբա-

նությունն է, որով լի է Տարոնի պատմությունը՝ քրիստոնյա մարտիրոսների մարմնի մասերի թաղումով և դրանց վրա եկեղեցու շինարարությամբ: Որպես շինարարական առասպելական տեքստ երկում մարմնի մասունքները հանդիսանում են տվյալ տարածքում (որ նախկինի կործանումի վրա էր հիմնվում) առաջինը, նախնականը, ելակետայինը, որից գոյավորվում է նորը: Այսպես, Տարոնը քառսից (= կռապաշտությունից) հետո վերածվում է, վերաշինվում է (և որպես շինանյութ են ծառայում մարտիրոսների մարմինների մասունքները), ինչն ըստ էության տիեզերաստեղծում է: Այդպես Տարոնում Իննականյան կոչված վայրում, որը Դեմետր և Գիսանե կուռքերի պաշտամունքի վայրն էր (կռատուն) դրանց ավերումներից հետո ամփոփվում են այդ մասունքները. «Եւ վասն զի ոչ գոյր նիւթ պատրաստ, առեալ քարինս անտաշս եւ անկազմս եւ գտեալ կիր ի տանէ կոոցն՝ սկիզբն արարին շինելոյ ի տեղին տաճարին Դեմետրեայ՝ ըստ նորին շափոյ. եւ արար անդ աւուրս երկոտասան: Եւ կամէր զնշխարս սրբոյ Կարապետին զամենայնն աստ դնել, այլ ոչ էառ հրաման ի Տեառնէ: ... Եւ այտօքիկ էին, զոր եղաք. զաջ թեկն մինչեւ ցարմունկն, եւ զձախ ձեռն թիկամբն հանդերձ, եւ զոսկր բարձուց աշակողմանն, եւ այլ մանր ոսկերս ի մարմնոյն» (էջ 1020-1021):

Մեր նյութի տեսանկյունից կարևոր է կանանց մուտքը եկեղեցի արգելող՝ Լուսավորչի հրամանը, որի առասպելական ենթատեքստը տարողունակ է (նախնական մտածողության՝ «արգելք» և «պատիժ» անխուսափելի հաջորդականությունը). «Եւ յաջմէ եկեղեցւոյն՝ զոր գրեաց սուրբն Գրիգոր ի տախտակ պղնձի եւ եղաւ ի բեմի անդ, թէ՛ «Կին ոք մի՛ իշխեսցէ մտանել ընդ դուռն եկեղեցւոյդ, զի մի՛ կոխեսցէ զպատուական նշխարսն եւ անհաշտ թշնամութիւն լիցի Աստուծոյ ընդ նոսա, որք մտանենն եւ ակն արկէն ընդ նա իսկ» (էջ 1022): Այս տողերի մեջ երկու առասպել է կողավորված. առաջինը, որ բացատրում է սուրբ Կարապետի վանք կանանց մուտքի արգելքը, կապվում է քրիստոնեական առասպելաբանությանը, ըստ որի սուրբ Կարապետի կամ Հովհաննես Մկրտչի մահվան պատճառը կին էր՝ Սալոմեն, որն իր պարով գայթակղում է Հերովդես արքային և դրա դիմաց՝ որպես պարգև, պահանջում Հովհաննես Մկրտչի գլուխը¹⁴:

Այս արգելքի հիմքում ընկած երկրորդ հնարավոր պատճառ կարող է լինել նաև այն, որ նախքան վանքի կառուցումը այդ տեղում եղել է հեթանոսական մեհյան, որտեղ գուցե կանայք մինչ ամուսնանալը իրենց կուսությունը նվիրաբերել են քրմերին¹⁵: Ինչպես հայտնի է, կանանց կուսության քրմերին նվիր-

¹⁴ Այս մասին հետաքրքիր մեկնաբանություններ և նոր ժամանակների բանահյուսական նյութի հիման վրա արված համեմատություններ ունի նաև Ս. Հարությունյանը, տե՛ս Ս. Հարությունյան, նշվ. աշխ., էջ 142, ծան.:

¹⁵ Այս մասին տե՛ս Հովհանն Մամիկոնյան, Տարոնի պատմություն, Եր., «Նորհրդային գրող», 1989, էջ 157:

րաբերելու սովորությունը հիմնականում կապված է եղել Անահիտ աստվածուհու պաշտամունքի հետ: Քրիստոնեության ընդունումով այն ընկալեցին որպես անառակաբարո և արգելեցին: Սակայն հիշողությունը մնաց «կոլեկտիվ անգիտակցականում» մինչև վանքի գործունեության վերջին ժամանակները: Տեքստի առասպելականության շերտը ընդգծում է առասպելի հետագա ընթացքը, երբ Վարդպատրիկի կին Մարիամը, որ շատ բարեպաշտ ու աստվածավախ կին էր, փորձում է խախտել արգելքը և մտնել վանք, վանականներն ընդդիմանում են, իսկ հավատացյալ կիներ, վկայակոչելով Աստվածածնին և առաքյալների մայրերին, ներս է մտնում շարժելով վանականների զայրույթը: Եվ, ասում է պատմիչը, այն ժամանակ, երբ նա դուրս է գալիս վանքից ու ուրախանում, որ Աստված իրեն ընդունեց եկեղեցում, վանականները ծնկաչոք աղաչում են Աստծուն նրան պատժել և ցույց տալ իր զորությունը՝ ի տես և խրատ մարդկանց: Այդ ժամանակ կինը տեսիլք է ունենում, և մի գիսավոր արյունոտ զենքով հարվածում է նրան, և նա տեղն ու տեղը հոգին ավանդում է (էջ 1049-1050): Այս հատվածից կարելի է ենթադրել, որ վանականները պատժել են սրբազան կարգը խախտող կնոջը՝ նրան սպանելով: Եվ աստվածավախ կինը փաստորեն դառնում է առասպելական զոհ, որի զոհաբերությունը մի կողմից նրան անմահացնելուն է միտում (նրա մահվան վայրում ամուսինը կնոջը նվիրված եկեղեցի է կառուցում), մյուս կողմից էլ վկայում Հայաստանում զոհի / մարտիրոսի մարմնի կամ մարմնամասի վրա շինարարություն անելու սովորույթի մասին: Այլ կերպ ասած՝ շինարարական միջերի հիմքում միշտ ընկած է զոհաբերման ծեսը¹⁶: Ա. Ղանալանյանը հավաքագրել է նման հետաքրքիր առասպելներ, որոնք վկայում են բերդերի, կամուրջների հիմքում կենդանի կին կամ աղջիկ (երբեմն պատանի) դնելու սովորույթի մասին, որպեսզի շինության հիմքը Աստված պահի ու այն ամուր լինի¹⁷:

Հովհան Մամիկոնյանի «Տարոնի պատմության» հեղինակը հետևել է միջակայն այս մոդելին և, բացի Սուրբ Կարապետի վանքի կառուցումից, այստեղ բազմաթիվ են նման վանքերի կամ սրբատեղիների՝ զոհի մարմնի վայրում կատարվող շինարարությունների վկայությունները: Բացի այդ երկում կան Աստվածաշնչի առասպելաբանության ինտերտեքստով կառուցված բազմաթիվ այլ պատումներ, միջակայն տարաբնույթ շերտեր՝ ոչ միայն թեմատիկ սյուժետային

¹⁶ Նման առաջին վանքը Գրիգոր Լուսավորչի կառուցած էջմիածինն է, որի հիմքում ընկած շինարարական միջի հետաքրքիր վերլուծությունը տես Լ. Աբրահամյան, «Զոհի մարմնից անող երկնային տաճարը. Գրիգոր Լուսավորչի տեսիլքը ազգաբանական տեսանկյունից», հետևյալ կայքում՝

<http://www.levonabrahamian.com/engine/documents/document281.pdf>

¹⁷ Ա. Ղանալանյան, *Ավանդապատում*, Եր., 1969 (№ 571՝ Ախալցխայի բերդի կառուցումը, № 578՝ Բիթլիսի բերդի կառուցումը, № 581՝ Սպարկերտի բերդի կառուցումը, № 585՝ Աշտարակի կամուրջը, № 592՝ Կոթերի կամուրջը, № 593՝ Հնգակամար կամուրջ և այլն):

կառուցման առումով, այլ նաև աշխարհընկալման՝ տարբեր ինվարիանտներով, որոնք բարձրացնում են երկի գեղարվեստական արժեքը և, երբեմն ունենալով պատմական նախադեպ, հետաքրքիր կապ են ստեղծում հենց պատմության հետ:

Ала А. Харатян
Манера повествования в книге “История Тарона” Ована
Мамиконяна

В статье анализируется мифическая картина создания мира и вселенной в сочинении “История Тарона” автора VII века Ована Мамиконяна. Произведение это обычно исследовалось с точки зрения соответствия историческим фактам и правдивости и считалось искажением истории. Мы же рассматриваем его как историю, представленную в виде мифических сказок и рассказов, с использованием библейских моделей, что характерно для текстов Средневековья. В “Истории Тарона” из этих моделей использованы видения, и на их основе созданы строительные мифы, в которых тот или иной религиозный деятель поставлен в ряд святых в связи с процессом христианского мироздания. Распространение христианства в провинции Тарон рассматривается как структурная и семантическая модель космогонических мифов.

Ala A. Kharatyan
The Narrative Pattern in the *History of Taron* by Yovhan
Mamikonean

The article is an analysis of the mythical picture of cosmogony in the 7th century Armenian “History of Taron” by Yovhan Mamikonyan. This writing has been usually studied in respect of compliance with historical facts and veracity and regarded as misrepresentation of history. Our approach to it is as to history in the form of mythical tales and narratives, with the use of biblical models, which was characteristic of medieval texts. Parallels are drawn between the new fabulous stories about the death of the first Christian saints and martyrs and the biblical myths, representing the myths about church-building on the burial places and the remains of the first Christian victims, which are viewed as building myths. The spread of Christianity in the province of Taron is considered as the structural and semantic model of cosmogonic myths.